

3. Глазовий П.П. Вибране / Павло Глазовий. – К. : Дніпро, 1974. – 142 с.
4. Павло Глазовий: листи до друга в США 1990–2002. Приватне листування Павла Глазового з д-ром Євгеном і Нілею Стецьківими. – К. : Фенікс, 2007. – 258 с.
5. Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933 : Поезія- проза-драма-есеї / Упоряд., передм., післямова Ю. Лавріненка; Післямова Є. Сверстюка. – К. : Смолоскип, 2002. – 984 с.

В статті розглянуто юмористическі твори Павла Глазового, які показують як негативні, так і позитивні риси українського національного характеру. Юморист сміється над совковостю, наївністю, скупістю, жадністю, беззаботністю, прибегає до добродушної іронії. Зазначено, що в творах 90-х, переважає сарказм, особливо в юморесках направлених проти недоброжелателів України. І все ж головною рисою творчості юмориста залишається веселий сміх.

Ключові слова: ментальність, юмореска, іронія, сарказм.

The article discusses the humorous work of Pavlo Glazovyy, which show both negative and positive features of the Ukrainian national character. Comedian laughs shovels, naivety, avarice, greed, carelessness, resorting to the good-natured irony. Noted that in the works of 90th prevails sarcasm, especially in humoresque against enemies of Ukraine. And yet the main feature of creativity humorist remains laughter.

Keywords: mentality, humoresque, irony, sarcasm.

УДК – 821.161.2.09

Галак І.П.

ОСОБЛИВОСТІ ЛІРИЧНОЇ ЦИКЛІЗАЦІЇ «ДОНЕЦЬКИХ СОНЕТІВ» МИКОЛИ ЧЕРНЯВСЬКОГО

У статті розглядаються «Донецькі сонети» М. Чернявського як надсмисловий цикловий комплекс, з'ясовуються циклотворчі елементи, які сприяють творенню особливого квазінарративу, розкриваючи центральну думку ліричного циклу в особистісно авторському й універсальному її значенні. Досліджується ідейно-тематична і композиційна взаємодія сонетів циклу, які в єдності відображають динамічну картину матеріального та духовного буття народу, розкривають етико-естетичні цінності ліричного героя. Особливу увагу приділено лейтмотивам, які зумовлюють структурну і тематичну єдність циклу. Ліричний цикл розглядається як складна художня система, яка включає в себе системи меншого порядку, які, упорядковуючись за законами поетичного мистецтва, витворюють новий смисловий зміст.

Ключові слова: циклотворчі елементи, надцикловий смисловий комплекс, нарратив, квазінарратив, лейтмотиви, міжвіршові скріплення.

Поезія Миколи Чернявського – це самобутнє явище в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст., зі своєю оригінальною світоглядно-естетичною манерою, що формувалась у річищі раннього українського модернізму, демонструючи характерні його ознаки. Творчість цього цікавого митця з важкою життєвою і творчою долею досліджували О. Бабишкін, К. Волинський, В. Костенко, Б. Кравців, Н. Шумило, Я. Голобородько, І. Немченко, О. Камінчук, Л. Ярошевська та ін. Наша стаття на прикладі ліричного циклу «Донецькі сонети» М. Чернявського покликана з'ясувати шляхи komponування окремого поетичного матеріалу в циклічну структуру. Увага до циклізації поезії як засобу її епізації та драматизації, як шляху утворення нового смислового комплексу стає однією з ознак українського раннього модернізму і, на нашу думку, цікаво представлена в творчості Лесі Українки, М. Вороного, М. Чернявського та ін. Теорію ліричного циклу досить глибоко розроблено в зарубіжному літературознавстві, зокрема в працях Л. Гінзбург, Л. Ляпіної, І. Мюллера, В. Сапогова, В. Титова, І. Фоменка, Р. Фігут.

«Донецькі сонети» (1889, 1895-96, окремою книгою видруковано 1898, у 7 томі десяти томного видання (1927-31 pp.) подані у новій стилістичній редакції) в Миколи Чернявського становлять собою єдність, характерну для ліричного циклу. Наратив циклу «Донецькі сонети» можна трактувати у двох планах – особистісному й універсальному. Двадцять шість сонетів циклу об'єднані епіграфом зі «Слова о полку Ігоревім», в якому мова йде про велич Донця, який леліав князя Ігоря на своїх хвилях, стелив йому зелені трави, зігрівав втікача теплою млою під кронами зелених дерев.

Епіграф відображає центральну думку ліричного циклу – возвеличити в поезії річку Донець – символ невмирущості життя народу, навколишню природу, які ліричному героєві дали стільки наснаги, теплоти, насолоди в дитинстві і надихають вже в дорослому віці, коли, втомлений життям, він повертається на береги свого дитинства.

Сюжети окремих віршів у циклі «Донецькі сонети» динамічно взаємодіють. Іноді кілька сонетів об'єднуються спільним мотивом або настроєм. Так, тема зимової ночі у сонеті «Вовки» породжує сумні роздуми наступних двох сонетів «Коло груби», «Смерть». Р. Фігут серед головних взаємовідношень, що можуть виникнути між віршами-компонентами ліричного циклу називає квазінарративність [5, с. 17], причому центральне місце у них посідає суб'єкт. Особливість розміщення віршів у циклі визначає їх валентність, тобто властивість вступати в діалогічні відношення з іншими віршами-текстами ліричного циклу. Амбівалентність циклового ряду демонструє зміну настрою ліричного героя, його думок, рішень. Таким

чином виникає надцикловий смисловий комплекс. Він є результатом експліцитних і імпліцитних зв'язків і асоціативних співвідношень між поетичними текстами циклового ряду з культурним тезаріусом реципієнта [1, с. 331]. Очевидно, що ліричний цикл слід розглядати як складну художню систему, яка включає в себе системи меншого порядку – окремі поезії, які, певним чином впорядковуючись, витворюють новий смисловий зміст – квазінарратив. Тому так важливо з'ясувати, які саме елементи в даному циклі виконують роль смислових скріп.

Циклотворчими елементами «Донецьких сонетів» є епіграф, заголовок, ліричний герой, єднання кількох тематичних рядів в одну квазінарративну систему, а також жанрова структура сонету, дотримана в усіх поезіях циклу.

У циклі намічається кілька тематично-емоційних ліній: повернення героя до батьківського дому, почуття провини (мотив «блудного сина»), пошук свого місця в житті, вагання у правильності вибору своєї дороги, звернення до Донця за порадою, прийняття рішення і повернення на шлях покликання і активного діяння – «в кипучий шум житейської молви». Перебування в рідній стороні стає для героя своєрідним «ліричним *intermezzo*».

Інша тематична лінія – возвеличення краси рідного краю, зокрема річки Донець, образ якої стає в циклі лейтмотивом. Враження від природи рідного краю відтворюється в сонетах-пейзажах.

Поряд з природою важливе місце в етично-естетичній свідомості автора посідають образи матері, батька, земляків – людей праці. Образи рибалки, «смуглявої дівчорі», пастуха, сусідів-мужиків, парубків, дівчат («двох сестер») постають в органічному контексті з природою рідного краю.

У житті донецької землі тісно переплелось сучасне з минулим, реальне з фантастично-казковим. Дійсність для ліричного героя суб'єктивізована – подана через призму його уявлень та емоційних вражень. Мотив давнини виникає ще на початку циклу – в епіграфі, далі розгортається в сонеті «Князь Ігор». Образ князя, який тікає з полону, постає в багатій уяві ліричного героя так очевидно, що він піддається зоровим і звуковим галюцинаціям – *ліричний суб'єкт* бачить постать князя, який збиває з кущів «убрання росяне», а «вухо тупіт зачува». Таким чином в сонеті постає «жива бувальщина».

Сформована Миколою Чернявським послідовність текстів створює враження щоденникових записів, куди автор занотує свої емоції, переживання від відвідин землі свого дитинства. У циклі постають не лише ідеалізовані образи рідного краю та його людей, але й думки, настрої ліричного героя. Його внутрішній світ до краю напружений: радість

повернення («Я бачу знов вас, рідні гори!») змінюється почуттям вини («Прийми вигнанця на годину», «Вина сліз матірних за мною»). На ліричного героя хвилиною накочуються спогади:

*О, як забути ту хвилину,
Як мати бідная моя
Мене зряджала на чужину!..
Ще ледве жевріла зоря...[6, с. 197]*

У сонеті «Вина сліз матірних за мною» тема вини розгортається, набуваючи нової інтерпретації: з'ясовуються, в чому ж вина ліричного героя перед матір'ю:

*Я винен тим, що новиною
Старинний звичай замутив.
.....
Я винен тим, що з стариною
Держати згоди не зумів...[6, с. 197]*

Отже, в сонеті трактується одвічний «едіпів комплекс», подолавши який, ліричний герой відходить від матері, вирушає шукати свого власного шляху. Однак він усвідомлює, що, від'їхавши на чужину, порушив тим самим закон спадкоємності. Втіхою для героя є переконання, що «на омани Свого не вів я корабля».

У жанрі філософського сонету («Коло груби») далі розгортається тема життєвого призначення. Зимовий вечір коло теплої груби, самотнє споглядання «палкого огню», навіюють на ліричного героя думки про перейдений шлях, поет порівнює дні життя з стеблинами, які пожирає вогонь у грубі, – «так рине смерть на нас невпинною рікою...»

Мотив минулості всього суцього розгортається в наступному сонеті «Смерть». Герой усвідомлює невідворотність смерті, йому важко змиритися з тим, що смерть змусить кинути всі радості життєві, погасить розум і обірве струни його творчості. «Для чого я прийшов, незваний, в цю країну?» – прагне збагнути поет. – «Коли я все візьму з собою в домовину, Коли усе, весь світ, – чека один кінець?!» Поет ще не знаходить прямої відповіді, проте він усвідомлює свою причетність до процесів природного буття, його майбутня смерть не що інше, «як крапля дощова, що упаде в Донець». Крапля не зникне, вона набере іншої форми існування, увійде в рідну їй стихію.

Пробуджує від важких дум ліричного героя весна, вона приносить у серце чари кохання, не дає сну. До своїх розмірковувань поет повернеться в сонеті «В лісі». Ліс радить юнаку забути свої думи і заснути під тихий шум весняного зеленого гаю. Голос лісу можемо трактувати як спокусу ліричного героя лишитися назавжди серед ідилічної природи рідної землі. Однак

фінальний сонет демонструє рішучий злам настрою – вагання, самонавіювання змінюється активною позицією. Назва вірша «Останнє прощай» свідчить про остаточне рішення ліричного героя: він прощається з рідним тихим краєм і спрямовує свій човен у кипуче море життя. Однак герой назавжди усвідомлює свій зв'язок з малою батьківщиною – в життєву путь він бере *«персть рідної землі»*.

Символічно, що після зустрічі з батьками ліричний герой іде до Дінця – річки свого дитинства – і питається ради: *«Чи кинуть все, назвать маною...»*, а у фіналі циклу – просить благословення перед дорогою. Річка Донець – ключовий образ циклу Миколи Чернявського. Назви водних стихій у циклі зустрічаються більше двадцяти разів (Дон, Донець, Донче, річка та ін.). Тісно пов'язане життя краю з водою. Про це свідчить і характерна лексика віршів М. Чернявського (рибалки, рибальські сіті, стерляді, каючок, байдаки), зображення природних явищ (весняна повідь на річці), занять та розваг селян (риболовля, ковзання на річці взимку).

Домінантність образу Донця виявляється завдяки його динамічному повтору. Лексема Донець, зазнаючи в текстах циклу різних семантичних трансформацій, виконує подвійну роль – виступає в ролі міжвіршового скріплення, а також витворює ідейно-естетичну канву: Донець – ріка дитинства, юності, ріка життя, ріка-годувальниця, ріка пам'яті, ріка вічності, джерело духовної і естетичної наснаги і натхнення.

Важливу роль у циклотворенні «Донецьких сонетів» відіграють пейзажні вірші, які розширюють образ батьківщини, зображуючи особливості її природи, ландшафту. Пейзаж М. Чернявського динамічний, рухливий, в ньому присутні образи людей, тварин. Письменник зображує природу у різну пору доби –передвечір'я («Череда»), пізній вечір («Вечір»), місячна ніч («Ніч»). У сонеті «Князь Ігор» постає образ росяного таємничого ранку, коли туман клубочить над Дінцем срібляними струями. Далі ліричний герой піднімається на гору, і коли зникає туман, його зору відкривається рідна околиця, Донщина, озера, станиця і десь на обрії «сиза далина». Ліричний герой мандрує далі і натрапляє на милу його серцю картину, яка викликає добру іронічну усмішку: пан отець (прототипом якого є, очевидно, батько поета) та пан-дячок, не позбавлені людських пристрастей, рибалять, *«уловляють стерлядей В їхнім царстві прозорчистім»* («Рибалки»).

У сонеті «На тирлі» сонце піднімається вгору – і над краєм запановує південне спека і спокій. І ліс під сонцем, і пастух в холодку, і скотина біля водопою, і Донець між піщаними берегами, і навіть чапля на довгих ногах – все відпочиває. У вірші М. Чернявський майстерно зображує ідилію

сільського життя, гармонійне єднання людини і природи. Відтворивши буття у різний час дня і ночі, М. Чернявський замикає добове коло.

Поет прагне зобразити життя рідного куточка в різних його природних періодах. Змалювавши літню пору, він прагне показати знайому вже місцевість в інших природних станах. Сонет «Осінь» зображує надходження осені – частіше хмари ходять і «змарнілу землю» поять, селяни вже заготовили нового хліба, не стихають «гомінливі жернова», пожовк ліс, прибула вода в річці, *«сумніше в небі сонце стало, – на зиму йде його тропа»*.

Тема осені розгортається в наступному сонеті «Ліс». Саме образ лісу вдало відтворює відчуття пізньої осені: *«Вже не співа, а стогне він пісні»*.

Сумовитий осінній настрій з першими морозами змінюється на бадьоре світосприйняття («Перший лід»). Відчуття динаміки в стан природи приносить образ дітвори, що зрання і аж до ночі розважається на замерзлій річці. Міняється і кольорова гама: трави і лози одяглися *«сивим інешм нічним»*, на байдаках *«перли-сльзи сяють блиском крижаним»*. Алітерація на «р» і «д» створює відповідний енергетичний заряд (*«Дружно вдарили морози»*, *«Висипає з хат до річки дітвора. О, тепер її пора»*, *«Крижана дзвінка кора»*).

У сонеті «Сніг» природні явища зими згідно з фольклорно-міфологічними уявленнями відтворено в образах Воеводи, північної лютої раті, снігів полків крилатих, котрі прислужують Білій Пані.

У вірші «Вовки» життя зимової природи йде за своїми законами: спить Донець, лісу вві сні вчуваються солов'їні співи, а на нічне полювання виходять вовки – «летючі вогники» їх очей мигнули і зникли за річкою. В поетичну атмосферу циклу ця картина внесла відчуття таємничої небуденності, тривоги.

З доброю усмішкою відтворено поетом у вірші «Порубка» взаємини українських селян з задонецькими козаками: нічної пори кожен прагне рубати сусідський ліс, а не свій, *«і вибирає Всяк кращі ясені й дубки»*.

Образ дівчат («дві кралі чорноброві», «дві сестри», «дві зірки»), котрі зимової опівночі вгадують свою долю, постають у сонеті «Нічний вогонь», яким вичерпується зимова тема циклу.

Нові барви, звуки, піднесений настрій постають у сонетах на весняну тему («Весна», «Весняні ночі», «На караульній могилі», «В лісі»). У першому сонеті – рання весна, з ріки сходить крига, *«Чорний ліс вночі шумує. Весну, весну вже він чує, Теплу весну зачува»*. У вірші «На караульній могилі» зору відкривається до болю рідний крайобраз.

Таки чином хронотом циклу має кілька часових площин. Життя донецького краю постає як колообіг певних явищ і процесів. Перед реципієнтом розгортаються добовий цикл (від передвечір'я до полудня) і річний цикл (від літа до весни). В сукупності ці цикли відтворюють і колообіг людського життя від ранку до ночі, від народження до смерті, від повернення ліричного героя до його відходу у фіналі.

Ліричний герой «Донецьких сонетів» схильний до споглядання, до роботи розуму і напруги серця. На життєвих шляхах він не розгубив скарбів дитинства, приніс почуття провини до батьківського порогу, він духовно пов'язаний з рідною стороною, з її традиціями і звичаями, саме вдома ліричний герой переживає повноту щастя.

Перед від'їздом ліричний герой спускається до криниці, що перевірити, чи не замулилось джерело. Це джерело сприймається як символ душі героя. Він відвідав рідний дім і цим очистив себе від намулу буднів, сумнівів, марноти і ввібрав у серце образ «Донщини коханої». Єдність циклу досягається, у першу чергу, образом ліричного героя, який є носієм настрою і вражень від побаченого і пережитого.

Цікавою в системі циклу є семантика кольору і музики. В «Донецьких сонетах» домінують зорові картини, яким притаманна імпресія, пленерність зображення. Сам автор підтверджував наявність елементів пленеризму в своїй естетично-стильовій манері. Поет прагне відтворити кольорове багатство довкілля, особливо його приваблює гра сонячного проміння. М. Чернявський зображує різний час доби, але особливо його цікавлять переходові періоди – ранок, вечір. Він любить живописати той самий пейзаж у різні пори доби і календарного року. Так, образ лісу (гаю) у різний час свого природного існування характеризується епітетами кольору «синій», «темний», «чорний», «зелений», дієсловом «пожовк»; гори – «сині», «обліті щирим чистим сребром». Центральний образ – річку Донець характеризують такі поетичні вирази: «глибінь блакиті», «дзеркальне скло», «блискуча». Природа М. Чернявського багата на кольори та відтінки, передані здебільшого епітетами або ж порівняннями та метафорами: блискучий, срібляний, позолотистий, струї срібляні, царство прозорчисте, сивий, ясний, темний, сизий, огненний.

Часто М. Чернявський зображує пейзаж через призму повітря, туману, куряви: «сиза мла уже завісою легкою / над синім лісом полягла», «хмари за собою важкої куряви зняла», «у далекому просторі», «у ефірній глибині», «в легкім тумані», «сиза далина», «бовваніє», «стоять ліси, у млі дрімають», «ходять чорні тіні».

В картинах природи М. Чернявського панують півтони, характерні для імпресіоністів: «останній промінь догора», «згасає сонце за горою», «стемніло», «смеркло», «погускло», «затінок», «вечірня пора».

Повноту картини довершують звукові образи, що свідчать про життя природи та людей: «крик гусей», «тихий гомін» (од села), «гомінливі жернова», «тиховодий» (Донець), «велебна тиша», «вухо тупіт зачува», «гомін елегійний», «шумливий ліс», «стогне він пісні» (ліс), «рев розлючений», «не змовкає дзвінка кора», «солов'ї ляцять-співають», «цокнуло», «грюкотить», «пісню співає».

Таким чином звукова та кольорова гама допомагає поетові відтворити повноту, динаміку життя у різних його проявах, відобразити картини побуту та праці земляків.

М. Чернявський – поет надзвичайно гармонійний і чутливий до світу, сповнений душевних поривів і громадських почуттів. Особливості циклізації «Донецьких сонетів» допомагають пізнати внутрішню наповненість ліричного героя, сказати б, життя його думки. З огляду на традиції української поетичної школи, маємо цікаві перспективи дослідження теорії циклу, його художньо-естетичних можливостей, історії становлення і функціонування в українській літературі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апостолос Стерьёпулу Э. Лирический цикл как система поэтических текстов // The scientific journal FACTA UNIVERSITATIS, Series: Linguistics and Literature Vol.1, No 5, 1998 p., с. 323 – 332. – Режим доступу. – <http://facta.junis.ni.ac.rs/lal/lal98/lal98-04.pdf>
2. Голобородько Я. Український апостол ХХ століття: про М. Ф. Чернявського // Українська література в загальноосвітній школі. – 2001. - № 1. – С. 52 – 58.
3. Камінчук О. Поетична творчість Миколи Чернявського в дискурсивно-типологічному контексті української поезії кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Слово і час. – 2004. - № 1. - . С. 35 – 44.
4. Ляпіна Л. Лирический цикл как художественное единство / Л. Ляпина // Проблема целостности художественного произведения. – Воронеж : Изд-во Ворон. ун-та, 1976. – С. 122-138.
5. Фигут Р. Лирический цикл как предмет исторического и сравнительного изучения. Проблемы теории // Европейский лирический цикл: материалы международной науч. конференции, 15-17 ноября 2001 г. – М.: РГГУ, 2003.
6. Чернявський М. Ф. Твори: В 2 т. / Упорядкування, підготовка, текстів, вступна стаття та примітки В. Костенка. – К.: Дніпро, 1966.

Стаття посвящується дослідженню поетического циклу «Донецькі сонети» Н. Чернявського як надсмислового циклового комплексу, елементи якого спосібують створенню особеного квазінарратива. С його допомогою розкривається

центральная мысль лирического цикла, отображая индивидуально авторские и универсальные ценности. Благодаря идейно-тематическому и композиционному взаимодействию сонетов цикла воссоздается динамическая картина материального и духовного бытия народа, а также раскрываются этико-эстетические ценности лирического героя. Особенное внимание уделяется лейтмотивам, которые обуславливают структурное и тематическое единство цикла. Лирический цикл рассматривается как сложная художественная модель, которая включает системы меньшего порядка. При их поэтическом взаимодействии возникает новое смысловое содержание.

Ключевые слова: циклотворческие элементы, надцикловой смысловой комплекс, наратив, квазинаратив, лейтмотивы, межстихотворные скрепления.

In this article «Donnetsk sonnets» by M. Cherniavskiy regarded as a lyrical cycle. Establishing the poetical elements that contribute to forming a special kvazinarativ. Revealed the main idea of the lyric cycle, understanding the nature of self-expression of the author in the text, as well as the valuable universal categories. Analyzed the ideologically-thematic and composition interaction of the cycle of sonnets, which in unity reflect a dynamic picture of the material and spiritual human being. Special attention is given to leith image that determine structural and thematic unity. Lyrical cycle seen as a difficult art system, which includes a smaller system. They are being done according to the laws of poetic art, giving rise to a new semantic content.

Keywords: lyrical cycle, kvazinarativ, leith image, the elements that create a poetic cycle.

УДК 821.161.2.09

Григоренко І.В.

БІБЛІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ

У статті зроблено спробу коротко охарактеризувати роль і значення біблійних текстів у різних культурно-історичних періодах розвитку української літератури, починаючи з XI століття і до сучасності.

Ключові слова: Біблія, християнство, українська література, апокрифи, релігійні тексти, біблійні мотиви і образи.

На літературу всіх країн і континентів у тій чи іншій мірі вплинув унікальний твір – Біблія, древня збірка різних за формою та змістом релігійних і світських творів, які писалися від дванадцятого століття до нашої ери аж до другого століття нашої ери, тобто майже півтори тисячі років. Біблію писали мінімум на трьох континентах і трьома мовами: давньоєврейською, арамейською і давньогрецькою. Незважаючи на таке розмаїття, вона є єдиним цілим – від Книги Буття до Одкровення.